UDK 37

ISSN 2545 – 4439
ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 28. 1.

SOCIAL SCIENCES

KNOWLEDGE IN PRACTICE

KIJ Vol. 28 No. 1 pp. 1 - 388 Skopje, 2018

Gloal Impact & Quality Factor 1.322 (2016) http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS

VOL. 28.1.

December, 2018

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 28.1.

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Cezar Birzea PhD, Ljubomir Kekenovski PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Predrag Trajković PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsha Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Baki Koleci PhD, Lisen Bashkurti PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief
Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 28.1.

ISSN 1857- 923X (for e-version)
ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (Macedonia)

Vice presidents:
Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (Macedonia)
Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Members:

Prof. Aleksandar Korablev PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peya (Kosovo)
Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola(Macedonia)
Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
Prof. Fadil Millaku, PhD, Rector, University "Hadzi Zeka", Peja (Kosovo)
Prof. Fatis Ukaj, University "Hasan Prishtina", Prishtina (Kosovo)

Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University "Vasil Levski", Veliko Trnovo (Bulgaria)
Prof. Halit Shabani, PhD, University "Hadzi Zeka", Peja (Kosovo)
Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar" - Varna (Bulgaria)
Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy "Vassil Levski", Sofia (Bulgaria)
Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
Prof. Ljubomir Kekenovski PhD, Faculty of Economics, UKIM, Skopje (Macedonia)
Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University "Prof. Asen Zlatarov", Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)

Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)
Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (Macedonia)
Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Nedzat Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
Prof. Rumen Stefanov PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)

Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Sreten Miladinoski, PhD, Faculty of Economics, University of Tourism and Management, Skopje (Macedonia)
Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
Prof. Shyqeri Kabashi, College "Biznesi", Prishtina (Kosovo)
Prof. Trayan Popkochev PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
Prof. Todorka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)
Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University "Goce Delchev", Shtip (Macedonia)
Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
Prof. Valentina Staneva PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

EDITORIAL REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review. After the positive outcome of the double blind peer review process, the paper is published in this journal.

The editorial review board is consisted of 45 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

Contents

CONTEMPORARY EDUCATION AND THE CHALLENGES OF THE FUTURE 17
Zhaneta Stoykova 17
CONTRIBUTION OF EDUCATION TO SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT 25
Vojislav Ilić 25
Igor Novaković 25
Slobodan Cvetanović 25
ETHICAL STANDARDS AS FUNDAMENTAL BASIS FOR QUALITY AND ORIGINALITY OF SCIENTIFIC RESEARCH WORK 31
Miodrag S. Ivanovic 31
Aleksandra Penjisevic 31
THE E-LEARNING PLATFORM AS A BASIS FOR DIDACTICAL DIVERSIFICATION OF TRAINING 41
Ivan Merdzhanov 41
THE ABSORPTIVE CAPACITY OF KNOWLEDGE AND NEW TECHNOLOGIES IN COMPANIES FROM KOSOVO 49
Herolinda Murati-Leka 49
THE POSITION AND PERSPECTIVES OF CREATIVE INDUSTRIES IN BALKAN COUNTRIES .. 55
Damaschin Mariana 55
COACHING AS A STRATEGIC MANAGEMENT TOOL 63
Velislava Nikolaeva 63
INTERIM MANAGEMENT: KEY POINTS FOR SUCCESS 69
Şermin Şenturan 69
EXPLORING THE INTERNAL STRENGTHS AND WEAKNESSES OF THE ORGANIZATION 73
Venelin Terziev 73
Marin Georgiev 73
SOURCES OF THE POWER AND THE AUTHORITY OF MANAGERS 79
Vojo Belovski 79
Biljana Todorova 79
KNOWLEDGE IN PRACTICE 85
Ilona Zenker 85
AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF SELECTED FACTORS DETERMINING THE LABOUR PRODUCTIVITY IN MACEDONIA 89
Predrag Trpeski 89
Marijana Cvetanoska 89
THE DETERMINING FACTORS OF THE BRAIN DRAIN IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND ITS EFFECTS ON THE ECONOMY OF THE COUNTRY 97
Andrijana Ristovska 97
Marija Magdinceva Sopova 97
Kiril Postolov 97
Saso Josimovski 97
THE IMPACT AND THE ROLE OF THE SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES ON THE EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 105
Snezana Bardarova 105
Marija Magdincheva-Shopova 105
Monika Markovska 105
Bozhidar Milenkovski 105

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE EFFECTS OF FDI ON THE ECONOMIC GROWTH: CASE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA 111
Liza Alili Sulejmani 111
FDI AS A SOURCE OF DEVELOPMENT CAPITAL 117
Jovica Palashevski 117
APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE ENTERPRISE'S CAPITAL STRUCTURE 121
Rositsa Ivanova 121
EMPIRICAL ANALYSIS OF EFFECTS OF INCOME TAX ON ECONOMIC GROWTH OF WESTERN BALKAN COUNTRIES 129
Luljeta Sadiku 129
Merale Fetahi-Vehapi 129
Murat Sadiku 129
FINANCIAL CONTROLLING IN THE SYSTEM OF FINANCIAL MANAGEMENT 137
Petya Yordanova – Dinova 137
MONETARY POLICY IN SMALL OPEN ECONOMY 143
Trajanka Makrevska 143
Gorica Popovska Nalevska 143
MURABAHA-CONTEMPORARY BANKING TREND WITH LIMITED USAGE IN THE MACEDONIAN FINANCIAL SYSTEM 147
Nada Petrusheva 147
Metin Akiti 147
CONTROL AND MAINTENANCE OF THE ACCOUNTING SYSTEMS 153
Husnija Bibuljica 153
FINANCIAL CRISIS AND INTERNATIONAL INDEBTEDNESS 159
Trajanka Makrevska 159
FINANCIAL MANAGEMENT IN ECONOMIC GROWTH OF TRANSITION COUNTRIES: IN KOSOVO WILL BE SPECIAL 165
Baki Koleci 165
THE IMPORTANCE AND THE ROLE OF INTRODUCTION OF ECOLOGICAL ACCOUNTING IN THE FUNCTION OF MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION 171
Tijana Milanović 171
Zdravka Petković 171
Gordana Stojmenović 171
ADVANTAGES OF FRANCHISE SYSTEM FOR DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP 177
Marina Jovićević Simin 177
Slobodan Živkucin 177
OPPORTUNITIES TO INTEGRATE IN BULGARIA THE BEST PRACTICES FROM THE USA MODEL OF PRIVATE ENTERPRENEURSHIP HEALTH INSURANCE SYSTEM 183
Yordanka Tasheva 183
ENVIRONMENTAL MODEL OF ENTREPRENEURSHIP IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT FUNCTION WITH GLOBALIZATION CONDITIONS 189
Jovana Radulović 189
Tijana Milanović 189
Radica Jovanović 189
BIG DATA ADOPTION IN SELECTED COMPANIES OF THE RETAIL SECTOR IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 195
Dimitar Jovevski 195
Marina Mijoska 195
Kalina Trenevska Blagoeva 195

ADVERTISING IN THE CONTEXT OF EMPATHY 201
Kamen Kirilov 201
BRAND AND BRANDING AS IMPORTANT MANAGEMENT PRIORITIES 209
Snezana Ristevska – Jovanovska 209
Marija Magdincheva – Shopova 209
MARKET AND MARKET STRUCTURES OF DIGITAL PRODUCTS 217
Marko Janković 217
Dejan Dimitrijević 217
Raica Milićević 217
THE CONNECTION BETWEEN ADVERTISING MESSAGES WITH DIFFERENT LEVEL OF FEAR AND EMOTIONS ACCORDING TO AGE AND SEX 223
Radica Veljanova 223
DETERMINANTS OF TRANSITIONAL PROCESSES IN MONTENEGRO - GENESIS AND CONSEQUENCES OF MANAGEMENT ASPECT 231
Rajko Novićević........ 231
Nikola Abramović 231
DIAGNOSTICING OF STYLES OF MANAGING IN CONFLICT SITUATIONS 235
Elenica Sofijanova 235
Krume Nikoloski 235
Goran Krsteski 235
THE NEW INTERNATIONAL CHAMBERS OF THE PARIS COURTS – INNOVATIVE WAY FOR RESOLUTION OF COMMERCIAL DISPUTES 241
Ljuben Kocev 241
INDUSTRIAL RELATIONS, POLITICAL DEMOCRACY AND MARKET ECONOMY 247
Krume Nikoloski 247
Vlatko Paceskoski 247
CONCEPTS AND MODELS IN SOCIAL POLICY 251
Venelin Terziev 251
Preslava Dimitrova 251
HOW TO REINFORCE THE SOCIAL PREVENTION 259
Biljana Todorova 259
STAGES IN SOCIAL POLICY DEVELOPMENT 265
Venelin Terziev 265
Preslava Dimitrova 265
SOCIAL POLICY DEVELOPLMENT AT THE BEGINNING OF 21ST CENTURY 273
Venelin Terziev 273
Preslava Dimitrova 273
IMPROVING THE EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS OF THE ORGANIZATIONS IN THE APPLICATION OF BENCHMARKING 279
Milena Tepavicharova 279
THE OPPORTUNITIES OF GAMIFICATION IN BUSINESS PLANNING TRAINING 285
Borislav Borissov 285
COMMUNICABLE COMPETENCE AND MANAGEMENT OF CONFLICTS IN THE HEALTH MANAGER'S ACTIVITY........ 291
Nikola Georgiev 291
FINANCIAL ASPECTS OF HEALTH PROTECTION 297
Slobodan Cvetanović 297
Sretko Ribać 297
Danijela Despotović 297

FINANCIAL STATEMENTS IN HEALTH CARE 305
Igor Tanturovski 305
ANALYSIS OF CONDITION AND POSSIBILITIES FOR IMPROVING OF FINANCIAL MANAGEMENT OF HEALTHCARE IN BULGARIA 309
Stoyanka Petkova - Georgieva 309
Yordanka Tasheva 309
ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES 315
Venelin Terziev 315
Marin Georgiev 315
REGIONAL POLICY IN REPUBLIC OF MACEDONIA IN CONTEXT OF EU INTEGRATION POLICIES 323
Marija Karaeva 323
Savo Ashtalkoski 323
Slavcho Chungurski 323
TRANSITION ECONOMIES PROBLEMS WITH SPECIFIC FOCUS ON DEALING WITH SCALE OF CORRUPTION: CASE STUDY – KOSOVO 329
Ariana Xhemajli 329
MANAGEMENT IN BUSINESS 335
Blerim Shehu 335
WORKING CONDITIONS AS MOTIVATION FOR EMPLOYEES 341
Hava Qarri 341
Jusuf Fejza 341
THE PROFILE OF A LEADER AND HIS LEDERSHIP 345
Ali Hajro 345
THE MEANING OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP FOR DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT 351
Sandra Risteska 351
INNOVATIONS IN BULGARIAN ENTERPRISES 357
Rositsa Chobanova 357
INNOVATIONS AS NEW COMBINATIONS IN TOURISM 367
Deyan Andreyevic 367
Daryan Boykov 367
Snežana Mitić 367
TOURISM AS A COMPOSITION OF ECONOMIC SCIENCES AND THE ECONOMIC PROCESS 371
Vladimir Kitanov 371
TOURISM, AN OPPORTUNITY FOR THE INTEGRATION OF THE CROSS-BORDER REGION “STRUG-GOLLOBORD” 375
Artan Lila 375
MOUNTAIN TOURISM AS A OPPORTUNITY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TETOVA MUNICIPALITY 379
Hisen Xhemaili 379
Agron Nuhiu 379
NATURAL CONDITIONS AS POTENTIAL TOURISM VALUES IN THE REPUBLIC OF KOSOVO 385
Bedri Millaku 385
Adem Dreshaj 385
Afrim Selimaj 385

HOW TO REINFORCE THE SOCIAL PREVENTION

Biljana Todorova
Faculty of Law, University "Goce Delcev", Stip, biljana.todorova@ugd.edu.mk

Abstract: Subject of analysis in this paper is the social prevention in the Republic of Macedonia as an important element of the social protection system.
Firstly, the legal basis of the social prevention (parts of the Constitution of the Republic of Macedonia and the Law on Social Protection) will be elaborated, then the presentation will be done to the program concept for social prevention contained in the relevant acts of the state bodies, as well as the planned activities for the purpose of strengthening and promoting the social prevention.
Analytical considerations about the legal and program concept of social prevention in the Republic of Macedonia will be presented as well.
On the one hand, social protection can meet the essential needs of human survival by ensuring that all men and women have basic social and economic security. At the same time, it can play a more far-reaching role in enhancing the quality of life of individuals and societies by developing and unleashing human potential, facilitating structural change, increasing stability, advancing social justice and cohesion, and promoting economic dynamism.
Social protection is about people and families having security in the face of vulnerabilities and contingencies, it is having access to health care, and it is about working in safety. But we are far from realizing the ideal of adequate social protection as a right for all. This is particularly true for the poorest in the informal economy. Commonly they are working and working hard just to survive. They experience many forms of insecurity. They are most in need of support and protection yet they are the least protected.
Socio-economic security is key to the well-being of the individual and the family. By responding to people’s needs, social protection fosters social inclusion and cohesion - secure families are the building blocks of secure communities and stable societies. When properly managed, it is an instrument of empowerment and social progress. It affects capacity to work and productivity at work. Social protection gives poor people a platform to step from fighting for survival to working for a better future and staying out of poverty.
Keywords: social prevention, social risk, social protection law, program.

КАКО ДА СЕ ЗАЈАКНЕ СОЦИЈАЛНАТА ПРЕВЕНЦИЈА

Билјана Тодорова
Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, biljana.todorova@ugd.edu.mk

Апстракт: Предмет на анализа во овој труд е социјалната превенција во Република Македонија како битен елемент на системот на социјална заштита.
Најпрвин ќе се елаборира правната заснованост на социјалната превенција (делови од Уставот на Република Македонија и од Законот за социјална заштита), потоа ќе биде претставена програмската концепција за социјална превенција содржана во соодветни акти на државните органи, како и предвидените активности заради зајакнување и унапредување на социјалната превенција.
Ќе бидат изнесени и аналитички размислувања за правната и програмската концепција на социјалната превенција во Република Македонија.
Од една страна, социјална заштитата може да ги задоволи основните потреби на опстанокот на човекот со тоа што ќе обезбеди сите мажи и жените да имаат основна социјална и економска сигурност. Во исто време, може да игра многу подалекусежна улога во подобрувањето на квалитетот на животот на поединците и општествата со помош на развивање и ослободување на човечкиот потенцијал, олеснување на структурните промени, зголемување на стабилноста, унапредување на социјалната правда и кохезија и промовирање на економската динамика.
Социјалната заштита се однесува на луѓето и семејствата кои имаат сигурност во критични и непредвидени ситуации. Социјална заштита е кога луѓето имаат пристап до здравствена заштита, кога секој може да работи безбедно. Но, ние сме далеку од реализација на идеалот на соодветна социјална заштита како право за сите. Ова особено важи за најсиромашните во неформалната економија. Најчесто тие работат напорно за

да преживеат. Тие доживуваат многу форми на несигурност. Најмногу им е потребна поддршка и заштита, но сепак тие се најмалку заштитени.

Социо-економската безбедност е клучна за благосостојбата на поединецот и семејството. Со одговарање на потребите на луѓето, социјалната заштита го поттикнува социјалното вклучување и кохезијата - безбедни семејства се темелите на безбедни заедници и стабилни општества. Кога правилно се управува, таа е инструмент за зајакнување и социјален напредок. Таа влијае на способноста за работа и продуктивноста на работа. Социјалната заштита им дава на сиромашните луѓе можност наместо да се борат за опстанок да работат за подобра иднина да ја надминат сиромаштија.

Клучни зборови: социјална превенција, социјален ризик, закон за социјална заштита, програма.

1.ПРАВЕН СТАТУС НА СОЦИЈАЛНАТА ПРЕВЕНЦИЈА

Членот 1 во ставот 1 од Уставот на Република Македонија определува: ”Република Македонија е суверена, самостојна, демократска и социјална држава”.

Всушност, поимот социјална држава повеќе треба да означува превентивно дејствување со кое ќе се спречуваат социјалните ризици, а во втор план да биде решавањето на социјалните ситуации во кои луѓе (како поединци, семејства, групи) се наоѓаат во потреба од социјален третман,социјална помош и поддршка. Елементи на социјалната превенција можат да се препознаат и во членовите 34 и 35 од Уставот во кои се вели дека граѓаните имаат право на социјална сигурност и социјално осигурување и дека Републиката им гарантира право на помош на немоќните и на неспособните за работа граѓани.

Законот за социјална заштита ја третира социјалната превенција како системско прашање. Така, се вели дека социјална заштита е систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита[96]. Под социјален ризик[97] се подразбира:

- ризици по здравјето (болест, повреда, инвалидност),
- ризици на старост и стареење,
- ризици на еднородителско семејство,
- ризици од невработеност, губење на приход за издржување по основа на работа и слично,
- ризици од сиромаштија,
- ризици од друг вид на социјална исклученост.

Законот, исто така, пропишува дека за остварување на социјалната превенција се преземаат мерки за спречување на настанувањето на социјален ризик за граѓанинот, семејството или група на население, посебно преку:

- едукативно – советувалишна работа,
- развивање на формите на самопомош,
- волонтерна работа со лично ангажирање и
- примена на други методи кои соодветствуваат на потребите на корисниците на социјална заштита.

Инаку, општо значење на поимот превенција е претходна, навремена заштита за спречување на нешто лошо, непожелно – болест, казнено дело, преземање мерки за заштита од нешто (примери: превенција од криминал, превенција од болести)[98].

Додека, за категоријата ризик се смета веројатноста дека една опасност ќе ги предизвика своите негативни ефекти заедно со мерката за тој ефект, односно возможна опасност од нешто, непотребно се изложи на ризик, на свој ризик[99].

2.ПРОГРАМСКИ ТРЕТМАН НА СОЦИЈАЛНАТА ПРЕВЕНЦИЈА

Во Националната програма за развој на социјалната заштита на Република Македонија до 2021 година[100] видно место добива и социјалната превенција. На почетокот на овој документ се вели дека со Законот е

Закон за социјална заштита, Службен весник на РМ, бр. 148 од 29.10.2013 година, член 1.

Закон за цоцијална заштита, член 24.

Дигитален речник на македонски јазик, одредница превенција

Дигитален речник на македонски јазик , одредница ризик

Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 на Република Македонија, дел 4. Зајакнување на социјалната превенција

предвидено во годишната програма за остварување на социјалната заштита да се планираат мерки и потребни средства за остварување на социјалната превенција.

Во Програмата се констатира дека и покрај општата законска обврска за преземање мерки и активности на социјална превенција, поради преоптовареност на центрите за социјална работа (главно со администрирањето на паричните надоместоци и нудењето друг вид социјални услуги), превентивната работа неоправдано се запоставува, што доведува до далекусежни последици. Истовремено, постои и континуиран недостиг од средства за превентивни активности и не постојат подзаконски акти со кои на подетален начин центрите за социјална работа ќе се обврзат да реализираат превентивни програми.

Во најголем дел овие центри превентивната едукативно-советувалишна работа езапоставена. Од 2004 година, со укинување на задолжителната посета на предбрачните советувалишта, се запостави и советувалишната работа во делот на бракот и семејството. Се смета дека постои потреба од нивно повторно реактивирање, бидејќи искуствата се позитивни и во голема мера корисни за граѓаните. Центрите располагаат со стручен кадар кој е едуциран за вршење советувалишна работа, а чиј потенцијал, во основа, е неискористен.

Покрај сопствените, центрите за социјална работа би можеле да ги користат и експертизата и ресурсите на приватниот и невладиниот сектор. Дополнителен проблем се јавува во однос на нивното вклучување во нудењето на советувалишни услуги, поради обврската за регистрирање на установата и исполнување на одредени стандарди за вршење на дејноста.

Законот за социјална заштита дозволува физички лица да вршат одредени советувалишни работи, но во практиката се јавува проблем во однос на прашањето за утврдување на степенот на квалификации на стручните лица и начинот на лиценцирање, како и ширината на услугата која ќе се нуди и нејзината пазарна цена.

Анализата на актуелните состојби покажува дека слабата развиеност на превентивната социјална работа се должи и на непостоењето јасни протоколи за соработка меѓу релевантните институции на локално ниво. Имено, Законот за социјална заштита предвидува дека превентивната работа се остварува во центрите за социјална работа во соработка со општините, предучилишните, училишните, здравствените установи и другите државни тела, правни и физички лица и здруженија на граѓани. Иако неформални контакти постојат, соработката не е утврдена како обврзна, организирана, односно е препуштена на добрата волја и професионалност на стручните работници. Единиците на локалната самоуправа, во голем дел, не располагаат со капацитети за мапирање на основните социјални проблеми во нивните општини и за преземање ефикасни превентивни мерки и активности. Во систематизациите на голем број општински администрации, не се предвидува формирање сектори, ниту пак одделенија за социјална заштита. Најголем дел од општините во Република Македонија немаат вработено ниту еден социјален работник.

Во остварувањето на превентивната работа, како што се наведува во Програмата, клучна е соработката меѓу центрите за социјална работа и училиштата, во последниве години напуштени се веќе воспоставените добри практики на соработка. Позитивна е одредбата во Законот за основно образование со која се предвидува вработување социјален работник во училиштата, но оваа одредба поради недостиг на финансиски средства не е целосно имплементирана. Исто така, голем дел од здравствените установи, посебно во помалите општини не располагаат со стручен кадар за вршење на социјална превенција. Со тоа, се намалени потенцијалите на општините за вршење превентивна социјална работа.

Определен напредок се забележува во соработката со полицијата, видливо со усвојувањето на Законот за малолетничка правда, кој предвидува формирање државен совет и општински совети за превенција на малолетничко претстапништво, како и сензибилизирање и јакнење на капацитетите на полициските службеници за препознавање на проблемите на трговија со луѓе, семејно насилство и вагабондажа.

Превентивната работа на локалните здруженија на граѓани и нивната соработка со центрите за социјална работа често е стихијна, неконтинуирана и зависна од финансиската помош од странски донатори.

3.МЕРКИ / АКТИВНОСТИ ЗА ЗАЈАКНУВАЊЕ НА СОЦИЈАЛНАТА ПРЕВЕНЦИЈА

Со Националната програма се проектирани мерки и активности за зајакнување на социјалната превенција, кои може да се групираат во неколку целини:

- стручни мерки за социјална превенција,
- правни прашања,
- организациски прашања,
- информирање за социјална превенција,
- финансиски аспекти,

етичка димензија.
Во делот на планирање / стручност на мерки за социјална превенција е потребно - -
водевување профил патролен социјален работник (streey social worker),
- назначување на стручни лица при центрите за социјална работа за вршење на советувалишна и советодавна работа, кои ќе бидат тесно специјализирани во таа област.
Како правни прашања се неопходни:
разграничување на формите на советувалишна и советодавна работа во Законот за социјална заштита,
утврдувањеа прецизни критериуми за вклучување на физички и правни лица како даватели на советодавни услуги (финансирање на услугите, лиценца, цена на услуга, траење на услугата, упатување и др.),
имплементација на законската одредба за вработување социјални работници во стручните служби во училиштата,
воведување законска можност за вработување на социјални работници во детските градинки,
попрецизно регулирање и интензивирање на досегашната практика на посета на училиштата од страна на стручни работници од центрите за социјална работа заради идентификација на ученици во социјален ризик и спречување на појава на социјални проблеми.
3. Проектирани се редица организациски прашања:
задолжително внесување на социјалната превенција во програмите за работа на установите за социјална заштита,
извештајот за реализација на мерките на социјалната превенција да бидат определени како обврска,
разгледување, оценка и евалуација на овие програми и извештаи на надлежни тела и форуми,
зголемена волонтерска работа, посебно во локалните заедници,
развивање на советувалишната и советодавна работа,
организирање групи за самопомош меѓу корисниците на социјална заштита (родители на деца во ризик, негуватели на стари лица, самохрани родители, згрижувачи, лица со социјални проблеми)
развивање на меѓусекторската соработка во доменот на превенцијата на локално ниво,
изработка на протоколи за соработка меѓу релевантните локални институции и организации,
изработка на листинзи на институции за соработка со установите за социјална заштита и центрите за социјална работа на локално ниво (локална власт, образование, здравство, полиција, невладин сектор),
формирање локални совети за социјална превенција при општините во кои ќе членуваат претставници од сите релевантни локални актери (центрите за социјална работа, установите за социјална заштита, општини, училишта, здравствени установи, полициски служби, невладини организации),
воспоставување на практика на членство на претставници од центрите за социјална работа во училишните одбори.
4. СЕ смета дека е моѓне функционално доколку се преземат активности за информирање поврзани за социјалната превенција:
подобрена информираност, координација и соработка во реализацијата на превентивните програми меѓу центрите за социјална работа, установите за социјална заштита и локалните невладини организации, заради избегнување на поклопување во програмите, оптимално искористување на расположливите ресурси и слично,
изготвување и дистрибуирање на информативен материјал (брошури, лифлети) за правата и услугите од системот на социјална заштита,
отворање на советувалишта во системот на социјална заштита (предбрачно, брачно, за деца и млади и други).
5. Програмски се предвидени и финансиски аспекти:
обезбедување буџетски средства за установите за социјална заштита.
Неодминливо е да постојат и етички димензии со оглед на сензитивноста на проблематиката, посебно во делот на информирање на конкретни лица, семејства и групи дека можат да се најдат во социјален ризик и да се пресмета и нивната реакција и реакцијата на средината во која се наоѓаат.

4.АНАЛИТИЧКИ ОСВРТ НА МЕРКИТЕ ЗА СОЦИЈАЛНА ПРЕВЕНЦИЈА

Во конципирањето, програмирањето и реализирањето на социјалната превенција и во проектирањето на мерките и активностите заради остварување на нејзините цели можно е да се појде од познатата максима дека е "подобро да се спречи, отколку да се лекува".
Пристапот во законските одредби е мошне поширок во однос на програмските определби за зајакнување на социјалната превенција. Интенцијата од законскиот текст, посебно во деловите на определувањето на

видовите социјални ризици, е комплексно, систематско и оперативно подразбирање и реализирање на социјалната превенција.

Елементи од социјалната превенција се содржат и во други законски, подзаконски и програмки документи, освен во Законот за социјална заштита и во Националната програма за развој на социјалната заштита во Република Македонија.

Во превентивно дејствување, низ постапки за информирање, може да се практикуваат форми на пласирање содржини кои ќе ги предупредуваат вработените на навестени економски потреси кои можат да доведат до распаѓање на некои фирми и до губење на работата, што подразбира намалување на приходи или да доведува до ризик од сиромаштија.

Широк список од совети можат да бидат понудени и за побезболно прифаќање и соочување со староста и староењето.

Можни се, се разбира, и навремени, квалитетни и полезни информации за опасностите од болести, повреди и инвалидност и едукација за правата и начините за остварување на правата доколку дојде до такви ситуации (болест, повреда, инвалидност).

Заради постигнување очекуван и посакуван ефектност и ефективност од социјалната превенција е неопходно користење широк круг сознанија, податоци и факти кои доаѓаат од научните и стручните средини, од поширок круг јавни институции (не само од непосредно поврзаните со социјалниот систем, социјалната политика и социјалната заштита), од граѓанскиот сектор, од масовните медиуми и од јавноста воопшто.

Ваквите сознанија би помогнале во поширока и понавремена примена на активностите од социјалната превенција.

Наменските, научно втемелени, истражувања на можни социјални ризици, во одделни економски гранки, во одделни географски подрачја и за одделни групи луѓе, поединци и семејства, можат да ја зајакнат социјалната превенција и да помогнат во постигнувањето на резултатите од неа.

5.ЗАКЛУЧОК

Во Уставот од 1991 година, Република Македонија е определена како суверена, самостојна, демократска и социјална држава.

Всушност, поимот социјална држава повеќе треба да означува превентивно дејствување со кое ќе се спречуваат социјалните ризици, а во втор план да биде решавањето на социјалните ситуации во кои луѓе (како поединци, семејства, групи) се наоѓаат во потреба од социјален третман,социјална помош и поддршка. Законот за социјална заштита на Република Македонија пропишува дека за остварување на социјалната превенција се преземаат мерки за спречување на настанувањето на социјален ризик за граѓанинот, семејството или група на население, посебно преку:

едукативно – советувалишна работа, развивање на формите на самопомош, волонтерна работа со лично ангажирање и примена на други методи кои соодветствуваат на потребите на корисниците на социјална заштита.

Во Националната програма за развој на социјалната заштита на Република Македонија до 2021 година видно место добива и социјалната превенција. Во овој документ се вели дека со Законот е предвидено во годишната програма за остварување на социјалната заштита да се планираат мерки и потребни средства за остварување на социјалната превенција.

Со Националната програма се проектирани мерки и активности за зајакнување на социјалната превенција, кои може да се групираат во неколку целини: стручни мерки за социјална превенција, правни прашања, организациски прашања, информирање за социјална превенција, финансиски аспекти и етичка димензија.

Заради постигнување очекуван и посакуван ефектност и ефективност од социјалната превенција е неопходно користење широк круг сознанија, податоци и факти кои доаѓаат од научните и стручните средини, од поширок круг јавни институции (не само од непосредно поврзаните со социјалниот систем, социјалната политика и социјалната заштита), од граѓанскиот сектор, од масовните медиуми и од јавноста воопшто.

ЛИТЕРАТУРА

Doyal L., Gough I., Analytical welfare economic. Penguin, Harmondsworth, (1971)

Lees, A. M., Rafferty, J., From Menzies Luth to Munro: the problem of managerialism. British Journal of Social Work, (2013)

Spiker, P., Socijalna politika – teorija i praksa. Fakultet politickih nauka, Univerzitet u Beogradu, (2014).

Тодорова, Б., Социјално право (авторизирани прилози за подготовка на испит). Правен Факултет, Универзитет „Гоце Делчев”, Штип, (2018).
Тодорова, Б., Трудово право. Европски универзитет – Република Македонија – Скопје, (2014).
Устав на Република Македонија од 1991 година, со амандмани
Закон за социјална заштита, Службен весник на РМ, бр. 148 од 29.10.2013 година, www.pravo.org.mk
Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 на Република Македонија, дел 4. Зајакнување на социјалната превенција, www.pravo.org.mk
Дигитален речник на македонски јазик, одредница превенција, пристапено на 02.11.2018
Дигитален речник на македонски јазик, одредница ризик, пристапено на 02.11.2018